

Józef Misala

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

INTENSYWNOŚĆ I STRUKTURA UCZESTNICTWA POLSKI W HANDLU ŚWIATOWYM I EUROPEJSKIM W OKRESIE TRANSFORMACJI

1. Wstęp

W starożytności i w średniowieczu stopień zaangażowania się ludności zamieszkującej ziemię polskie w proces rozwoju handlu międzynarodowego (w tym wewnątrz europejskiego) oraz szerzej rozumiany międzynarodowy podział pracy był zazwyczaj względnie niski, owo zaangażowanie zaś wyróżniało się specyficzną strukturą. W czasach bardziej nam bliskich, w tym w okresie międzywojennym, przez wielu współczesnych ekonomistów traktowanym jako swego rodzaju okres referencyjny, służący ocenie sytuacji z przełomu XX i XXI wieku oraz prognozowaniu intensywności powiązań handlowych między krajami Europy, sytuacja się nie zmieniła. Ze zrozumiałych względów za taki okres nie można było uznać lat od zakończenia II wojny światowej do przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, kiedy to – m.in. wskutek specyficznych uwarunkowań rozwoju współpracy handlowej i szerzej rozumianej współpracy gospodarczej między krajami Europy – miejsce i znaczenie Polski w handlu światowym i europejskim uległo wyraźnej degradacji. Relatywnie szybkich zmian oczekiwano po zapoczątkowaniu procesu transformacji systemowej w Polsce oraz w innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej.

2. Miejsce oraz znaczenie Polski w handlu światowym i europejskim w okresie transformacji

W okresie transformacji stopień zaangażowania Polski w handlu światowym i w handlu globalnym krajów Europy nieco się zwiększył, ale był on nadal stosunkowo niski. Co więcej, z wyjątkiem 1990 r. udziały Polski w imporcie światowym i w imporcie krajów Europy były wyraźnie niższe niż w eksporcie (por. tab. 1).

Tabela 1. Udział Polski w handlu światowym i w globalnym handlu krajów Europy w wybranych latach (w %)

Rok	Udział w handlu światowym			Udział w handlu krajów Europy		
	import	eksport	ogółem	import	eksport	ogółem
1990	0,28	0,42	0,35	1,06	1,26	1,16
1995	0,57	0,45	0,51	1,29	0,97	1,13
2000	0,68	0,54	0,61	1,87	1,18	1,53
2001	0,81	0,62	0,73	1,94	1,35	1,65
2002	0,88	0,68	0,78	2,04	1,44	1,74

Źródło: [Monthly Bulletin of Statistics...].

W okresie transformacji udział Polski w handlu światowym oraz – choć w mniejszym stopniu – w globalnym handlu krajów Europy był mniej więcej proporcjonalny do udziałów Polski w odpowiednich zasobach ludności i ziemi, stosunkowo niewielki zaś w porównaniu z relatywnymi rozmiarami produkcji wielu płodów rolnych czy też z relatywnymi rozmiarami produkcji wielu wyrobów (por. tab. 2).

Tabela 2. Udział Polski w niektórych zasobach i w produkcji wybranych wyrobów w świecie i w Europie w 1995 i 2001 r. (w %)

Wyszczególnienie	Udział w świecie		Udział w Europie	
	1995	2001	1995	2001
Powierzchnia	0,2	0,2	1,4	1,4
Ludność	0,7	0,6	5,3	5,3
Zbiory:				
– pszenicy	1,6	1,6	5,0	4,6
– żyta	27,6	20,9	30,0	22,4
– jęczmienia	2,6	2,3	3,9	3,6
– ziemniaków	8,7	6,3	16,8	14,1
– buraków cukrowych	5,0	5,0	6,9	7,0
Pogłowie bydła	0,6	0,4	4,1	4,0
Produkcja:				
– mięsa	1,3	1,2	5,3	5,6
– mleka krowiego	2,5	2,4	5,2	5,7
Produkcja wyrobów:				
– surowce energetyczne	1,1	0,9	4,4	3,8
– węgiel kamienny	3,7	3,1	22,8	24,7
– siarka	13,2	11,7	17,4	16,4
– cukier surowy	1,5	1,3	8,4	7,0
– papier i tektura	0,5	0,6	1,8	1,9
– kwas siarkowy	2,1	1,6	6,2	5,5
– cement	1,0	1,0	5,2	5,9
– stal surowa	1,6	1,2	4,5	3,6
– miedź rafinowana	3,4	3,2	9,0	14,9
– odbiorniki telewizyjne	0,9	3,8	4,9	25,1
– samochody osobowe	1,1	1,8	2,5	4,5
– energia elektryczna	1,0	1,0	3,4	3,4
Eksport (ceny bieżące)	0,5	0,6	1,4	1,4
Produkt krajowy brutto (ceny bieżące)	0,5	0,5	.	.

Źródło: [Mały Rocznik... 2003, s. 503-504].

Jeśli uwzględnić zasoby produkcyjne, rażąco niski jest dotychczas udział Polski w handlu globalnym krajów Europy i jej udział w handlu wewnątrz europejskim. Pod tym względem Polska występuje w zdecydowanej większości krajów zachodnioeuropejskich (por. tab. 3).

Tabela 3. Udział krajów Europy w globalnym handlu w wybranych latach (w %)

Wyszczególnienie	Import Europy			Eksport Europy		
	1993	1995	2001	1993	1995	2001
Austria	3,7	3,7	3,4	3,5	3,5	3,0
Dania	2,3	2,3	2,3	2,4	2,2	2,1
Finlandia	1,3	1,4	1,6	1,5	1,8	1,7
Francja	12,8	12,7	12,7	12,6	12,4	11,6
Niemcy	22,1	21,7	18,7	24,4	23,5	21,5
Portugalia	1,8	1,7	1,8	1,1	1,2	1,2
Grecja	1,4	1,3	1,2	0,6	0,5	0,4
Irlandia	1,2	1,2	2,0	1,9	2,1	3,2
Włochy	9,9	9,7	10,2	10,0	9,8	9,3
Hiszpania	5,0	5,2	6,9	4,0	4,3	5,2
Holandia	7,2	7,0	6,1	8,7	8,5	8,0
Wielka Brytania	11,9	10,8	10,4	9,1	9,4	9,8
Belgia i Luksemburg	8,4	8,0	9,1	8,6	8,0	9,1
Szwecja	2,9	3,3	3,1	3,2	3,5	2,8
Kraje UE-15	91,9	90,0	89,5	91,6	90,7	88,9
POLSKA	1,4	1,6	1,9	1,1	1,3	1,7
Węgry	1,0	0,9	1,6	0,7	0,7	1,6
Cypr	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Malta	0,2	0,1	0,1	0,3	0,3	0,2
Estonia	0,1	0,2	0,3	0,1	0,1	0,2
Litwa	0,2	0,2	0,4	0,2	0,2	0,3
Łotwa	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
Słowenia	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
Słowacja	0,5	0,5	0,8	0,4	0,5	0,7
Czechy	1,0	1,5	1,9	1,0	1,2	1,6
Nowe kraje UE	5,2	5,8	7,9	4,5	5,0	7,0
Rosja	1,4	2,5	1,5	2,7	3,4	3,4
Ukraina	0,8	0,9	0,7	0,6	0,3	0,4
Białoruś	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1
Pozostałe kraje Europy	0,7	0,8	0,3	0,6	0,6	0,2
Europa	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: [Monthly Bulletin of Statistic...].

Wiele jest przyczyn niskiego udziału Polski w handlu światowym, w globalnym handlu krajów Europy i w handlu wewnątrz europejskim. Ogólnie rzecz biorąc, chodzi o konsekwencje wzajemnych sprzężeń zwrotnych między poziomem rozwoju gospodarczego (zatem także infrastruktury itd.) a stopniem zaangażowania

w szeroko rozumiany międzynarodowy podział pracy. Pod tymi względami Polska ustępuje nadal większości krajów Europy (por. tab. 4).

Tabela 4. Wartość produktu krajowego brutto (PKB) i eksportu *per capita* w krajach Europy w 1995 i 2002 r. (USD, ceny bieżące)

Kraje	PKB <i>per capita</i> według bieżących kursów walut		Eksport <i>per capita</i>	
	1995	2002	1995	2002
Austria	28 971	25 291	5 607	9 039
Belgia	26 438	23 871	15 558*	20 516*
Dania	33 072	32 228	9 341	10 527
Finlandia	24 658	25 386	7 845	8 586
Francja	26 455	23 987	4 903	5 123
Grecja	10 669	12 493	1 058	955
Niemcy	29 659	24 199	6 229	7 472
Wielka Brytania	18 838	26 209	4 071	4 643
Irlandia	18 457	30 902	12 224	22 552
Włochy	18 975	20 914	4 099	4 369
Luksemburg	44 137	46 667	x	19 038
Holandia	25 599	26 135	10 307	13 856
Portugalia	9 593	12 109	2 108	2 484
Hiszpania	14 259	16 360	1 870	3 088
Szwecja	25 946	27 245	6 973	9 194
Kraje UE-15	23 715	24 913	6 585	9 429
Cypr	11 899	11 715	x	1 051
Czechy	2 538	6 780	2 096	3 742
Estonia	2 703	3 650	x	2 530
Węgry	3 703	6 667	1 259	3 480
Łotwa	1 778	2 963	x	955
Litwa	1 162	3 054	x	1 048
Malta	8 588	9 349	x	5 100
POLSKA	3 057	4 944	593	1 073
Słowacja	1 918	4 381	1 604	2 674
Słowenia	9 247	9 095	4 185	5 223
Nowe kraje UE	4 669	6 260	x	2 713
Bulgaria	1 224	1 509	493	716
Rumunia	1 141	1 635	270	621
Turcja	2 669	2 670	350	505
Białoruś	2 659	3 000	411	751
Norwegia	33 624	42 239	9 564	13 495
Szwajcaria	43 168	37 294	11 561	12 261
Ukraina	2 090	1 640	224	321
Rosja	2 224	1 726	523	687**

* Włącznie z Luksemburgiem.

** Dane za rok 2001.

Źródło: [Rocznik Statystyczny..., wybrane wydania].

Również w okresie transformacji Polska znajdowała się niejako na obrzeżach handlu światowego (realizowanego głównie w ramach trójkąta Europa Zachodnia – USA oraz Kanada i Meksyk – Japonia i nowo uprzemysłowione kraje azjatyckie), a także na obrzeżach handlu wewnątrz europejskiego z centrum w Brukseli, a ściślej w ramach swobodnego trójkąta, którego ramiona wyznaczają współcześnie takie miasta, jak: Dublin – Londyn – Lizbona, Madryt – Barcelona – Mediolan, Monachium – Berlin – Helsinki. Dzieje się tak mimo zmiany struktury geograficznej handlu zagranicznego Polski.

3. Struktura geograficzna zewnętrznych obrotów handlowych

Zasadnicza, wręcz przełomowa zmiana struktury handlu zagranicznego Polski miała miejsce w 1990 r., kiedy to udział krajów zachodnioeuropejskich i kilku innych krajów rozwiniętych gospodarczo (głównie USA, Kanady i Japonii) w imporcie i eksporcie Polski zwiększył się od 16 do 17 punktów procentowych. Wtedy też miała miejsce przyspieszona reorientacja polskiego handlu zagranicznego na obroty z krajami Unii Europejskiej (zwłaszcza z Niemcami), na niekorzyść obrotów z krajami byłej RWPG, w tym zwłaszcza obrotów z byłym Związkiem Radzieckim. Po tej zmianie o charakterze skokowym dalsze przesunięcia w strukturze geograficznej handlu zagranicznego Polski miały już raczej charakter ewolucyjny, nie zawsze zresztą jednokierunkowy (por. tab. 5).

Tabela 5. Struktura geograficzna handlu zagranicznego Polski w wybranych latach (w %)

Lata	Kraje rozwinięte gospodarczo			Kraje rozwijające się	Kraje Europy Środkowo-Wschodniej i byłego ZSRR
	ogółem	Unia Europejska	EFTA		
Import polski					
1993	76,3	64,9	3,2	10,3	13,4
1995	74,3	64,6	3,1	10,3	15,6
2000	70,9	61,2	2,2	10,6	18,5
2001	70,0	61,4	2,4	11,9	18,1
2002	70,2	61,7	2,6	12,6	17,2
Eksport Polski					
1993	75,2	69,2	1,6	13,7	11,1
1995	75,1	69,9	1,6	7,7	17,2
2000	76,2	69,7	1,9	6,3	17,4
2001	75,1	69,2	2,5	6,6	18,3
2002	75,1	68,7	2,8	5,9	19,0

Źródło: [Rocznik Statystyczny..., wybrane wydania].

W połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku udział krajów rozwiniętych gospodarczo w handlu zagranicznym Polski nieco się obniżył, a następnie ustabilizował na poziomie ok. 70% w imporcie Polski i ok. 75% w jej eksporcie.

Właściwie w całym okresie zmniejszało się znaczenie obrotów z krajami rozwijającymi się, zwłaszcza eksportu do tych krajów; praktycznie doszło do marginalizacji tego eksportu, czego skutki mogą być znaczne w przyszłości.

Ze względu na załamanie się systemu gospodarczego krajów byłej RWPG, a zwłaszcza systemu rozliczeń w jej ramach, obserwowano przez kilka lat wyraźną destrukcję odpowiedniego handlu. Od połowy lat dziewięćdziesiątych miał jednak miejsce pewien wzrost znaczenia wymiany towarowej Polski z krajami Europy Środkowej i Wschodniej, z tym że nie dotyczyło to wymiany z wszystkimi krajami zaliczonymi do tej grupy (por. tab. 6)

Tabela 6. Struktura geograficzna handlu zagranicznego Polski z pozostałymi krajami europejskimi w wybranych latach (w %)

Rok	Ogółem	Kraje Unii Europejskiej	Kraje EFTA	Kraje z Europy Środkowo-Wschodniej i byłego ZSRR*
Import Polski				
1993	100,0	79,6	3,9	16,5
1995	100,0	77,6	3,7	18,7
2000	100,0	74,7	2,7	22,6
2001	100,0	75,0	2,9	22,1
2002	100,0	75,7	3,2	21,1
Eksport Polski				
1993	100,0	84,5	2,0	13,5
1995	100,0	78,8	1,8	19,4
2000	100,0	78,3	2,1	19,6
2001	100,0	76,9	2,8	20,3
2002	100,0	75,9	3,1	21,0

* Część z republik byłego ZSRR (np. Kazachstan czy Uzbekistan) zalicza się oficjalnie do krajów Azji. Łączne obroty z tymi krajami nie przekraczają jednak z reguły 0,5% globalnej wartości handlu zagranicznego Polski.

Źródło: [Rocznik Statystyczny..., wybrane wydania].

Podobnie jak w okresie międzywojennym, w okresie transformacji obrotów z krajami europejskimi wynosiły 80-90% wartości globalnych obrotów handlu zagranicznego Polski, z czego z kolei mniej więcej 3/4 przypadało na obroty z obecnymi krajami członkowskimi Unii Europejskiej. Relatywnie niewielkie, choć nieco rosnące, było znaczenie obrotów Polski z pozostałymi krajami Europy Środkowej i Wschodniej. Nie obserwowano jednak wyraźnego wzrostu znaczenia obrotów Polski z Rosją; rozwojowi handlu Polski z krajami Unii Europejskiej, zwłaszcza z Niemcami, towarzyszył swoisty zastój w wymianie handlowej Polski z Rosją, przede wszystkim w polskim eksporcie do tego kraju (por. tab. 7).

Tabela 7. Udział wybranych krajów Europy i ich grup w handlu zagranicznym Polski w 1995 i 2002 roku (w %)

Kraje	Import Polski		Eksport Polski	
	1995	2002	1995	2002
Austria	2,5	1,9	2,1	1,8
Belgia i Luksemburg	2,6	2,8	2,4	3,4
Dania	2,2	1,7	3,0	2,8
Finlandia	1,9	1,6	1,5	0,7
Francja	4,9	7,0	3,6	6,0
Grecja	0,1	0,3	0,1	0,4
Niemcy	26,6	24,3	38,5	32,3
Wielka Brytania	5,2	3,9	4,0	5,2
Irlandia	0,2	0,6	0,3	0,3
Włochy	8,5	8,4	4,9	5,3
Holandia	4,5	3,5	5,6	4,5
Portugalia	0,3	0,4	0,3	0,9
Hiszpania	1,6	2,6	1,1	1,8
Szwecja	3,1	2,6	2,5	3,2
Kraje UE-15	64,6	61,7	69,9	68,7
Cypr	0,0	0,0	0,0	0,0
Czechy	3,1	3,2	3,1	4,0
Estonia	0,1	0,1	0,0	0,3
Węgry	1,2	1,7	1,2	2,3
Łotwa	0,1	0,1	0,0	0,1
Litwa	0,3	0,6	0,8	2,1
Malta	0,0	0,0	0,0	0,0
Słowacja	1,3	1,5	1,2	1,4
Słowenia	0,5	0,6	0,4	0,3
Nowe kraje UE	6,6	7,8	6,7	10,5
Bułgaria	0,1	0,1	0,1	0,2
Rumunia	0,1	0,3	0,3	0,7
Białoruś	0,8	0,4	0,7	0,6
Norwegia	1,4	1,2	0,6	1,8
Szwajcaria	1,7	1,3	0,8	0,8
Ukraina	1,0	0,9	2,5	2,9
Rosja	6,7	8,0	5,6	3,4
Inne kraje Europy i świata	17,0	18,1	12,8	9,7
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: [Rocznik Statystyczny..., wybrane wydania], obliczenia własne.

Zasadnicza zmiana struktury geograficznej handlu zagranicznego Polski „z Zachodu na Wschód” nie była (bo nie mogła być) równoznaczna z zasadniczym zwrotem w udziale Polski w zagranicznych obrotach handlowych krajów Europy (w tym krajów Unii Europejskiej, ale także Rosji czy Ukrainy) oraz w zagranicznych obrotach handlowych innych krajów świata. Dla tych krajów, w tym zwłaszcza zaangażowanych w międzynarodowy podział pracy, Polska była nadal mało znaczącym dostawcą oraz odbiorcą towarów i usług, co stanowiło zwykłą pochodną relatywnie niskiego stopnia za-

angażowania Polski w międzynarodowy podział pracy. Było ono w każdym razie zdecydowanie niższe niż w przypadku większości porównywanych krajów (por. tab. 8).

Tabela 8. Udział eksportu z Polski w imporcie wybranych krajów Europy i ich grup w 1995 i 2002 (w %)*

Wyszczególnienie	1995	2002	Wyszczególnienie	1995	2002
Austria	0,7	1,0	Wielka Brytania	0,3	0,6
Belgia i Luksemburg	0,6	0,7	Irlandia	0,2	0,2
Dania	1,5	2,4	Włochy	0,5	0,9
Finlandia	1,3	0,8	Holandia	0,7	1,0
Francja	0,4	0,8	Portugalia	0,1	1,0
Grecja	0,4	0,5	Hiszpania	0,2	0,4
Niemcy	1,9	2,7	Szwecja	0,9	2,0
Kraje UE-15				0,8	1,2
Cypr	0,5	1,0	Litwa	5,2	11,9
Czechy	2,8	4,0	Malta	0,1	0,4
Estonia	0,6	2,5	Słowacja	3,2	3,3
Węgry	1,8	2,5	Słowenia	0,3	1,3
Łotwa	3,4	7,0			
Nowe kraje UE				2,1	3,6
Bułgaria	0,8	.	Szwajcaria	0,2	0,4
Rumunia	0,6	.	Ukraina	6,9	9,5
Białoruś	4,3	0,8	Rosja	2,1	2,9
Norwegia	0,4	0,1			

* Obliczono według danych tzw. siatki handlu międzynarodowego, tj. bez uwzględnienia różnic między formułami obliczenia wartości importu i eksportu.

Źródło: [Monthly Bulletin of Statistics...], obliczenia własne.

Struktura geograficzna handlu zagranicznego Polski kształtowała się na przełomie wieków i tysiącleci w sposób specyficzny w tym sensie, że przy wyraźnym uzależnieniu gospodarki narodowej od obrotów z krajami zachodnioeuropejskimi, zwłaszcza krajami członkowskimi Unii Europejskiej, obroty tych krajów z Polską miały ograniczone, choć nieco rosnące znaczenie w ich globalnych obrotach zagranicznych. Z tego punktu widzenia korzystnie wyróżniała się wymiana handlowa Polski z Niemcami oraz z krajami skandynawskimi, zwłaszcza z Danią i Szwecją. Kształtowanie się struktury geograficznej handlu zagranicznego Polski w analizowanym okresie świadczyło jednak o tym, że szeroko rozumiany dystans gospodarczy między Polską a „rdzeniem handlowym Europy” (dystans przestrzenny, dystans w czasie, ale przede wszystkim związany z tym dystans pod względem możliwości szeroko rozumianego komunikowania się partnerów gospodarczych), był wtedy jeszcze znaczny. W szczególności nadal ujawniały się znaczne różnice w poziomach rozwoju gospodarczego, rozwoju szeroko rozumianej infrastruktury, a także różnice pod względem stopnia realizacji zasad funkcjonowania gospodarki rynkowej czy też pod względem kształtowania się stopnia stabilizacji makroekonomicznej i politycznej. Wiele pozostało jeszcze do zrobienia [Fisher, Sahay, Vegh 1997; Piazzolo 2001; Misala 2004].

Począwszy od połowy lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku w globalnych obrotach handlu zagranicznego Polski (w tym w jej obrotach z pozostałymi krajami europejskimi) dużą rolę zaczęła ponownie odgrywać wymiana z krajami Europy Środkowej i Wschodniej (por. tab. 6). Jednakże, po pierwsze, ta wymiana miała marginesowe znaczenie w handlu światowym i zupełnie niewielkie w całkowitym handlu krajów Europy (w 2002 r. odpowiednio 0,2 i 0,4%). Po drugie, z wyjątkiem obrotów między Polską i jej bezpośrednimi krajami sąsiedzkimi (w tym poprzez Kaliningrad z Rosją) intensywność obrotów handlowych Polski z krajami tego regionu (w tym z Łotwą i Estonią, Bułgarią i Rumunią) była zupełnie ograniczona. Decydowało o tym oddziaływanie wielu różnorodnych czynników, w tym czynników o charakterze strukturalnym.

4. Struktura ujawnionych przewag komparatywnych Polski oraz ich braku (w przekroju geograficznym)

W okresie transformacji intensywność i struktura uczestnictwa Polski w międzynarodowym podziale pracy kształtowały się pod wpływem oddziaływania wielu czynników indukowanych przez głównych partnerów (głównie czynników indukowanych przez kraje „rdzenia handlowego Europy” oraz – choć w mniejszym stopniu – przez południowe i wschodnie kraje sąsiedzkie), przede wszystkim jednak na skutek oddziaływania różnorodnych czynników zależnych od Polski. Intensywność oddziaływania tych czynników była zróżnicowana w każdym z możliwych przekrojów. W sposób odmienny kształtowały się m.in. wskaźniki podobieństwa struktur globalnych obrotów Polski z wybranymi krajami i ich grupami – najważniejszymi partnerami handlowymi Polski (por. tab. 9).

Tabela 9. Kształtowanie się wskaźników podobieństwa struktur globalnych obrotów Polski i struktur polskich obrotów z krajami UE ogółem, z Niemcami i z Rosją w wybranych latach (w %)*

Wyszczególnienie	Import Polski				Eksport Polski			
	1993	1995	2000	2002	1993	1995	2000	2002
Polska – UE	81,7	81,6	82,6	80,4	83,6	81,2	85,8	86,1
Polska – Niemcy	69,9	67,0	73,0	75,1	69,0	71,4	73,4	70,2
Polska – Rosja	29,1	39,0	36,3	42,8	13,8	14,7	14,7	15,4
Polska – Ukraina	31,9	41,2	39,9	47,5	17,8	12,8	15,1	20,9

* Uwzględniono czterocyfrową dezagregację danych PCN. Obliczono według wzoru

$$\text{Sim}^t(a,b) = \sum \min [I_{a_t}^t, I_{b_t}^t] \times 100,$$

$$\text{Sim}_x^t(a,b) = \sum \min [E_{a_t}^t, E_{b_t}^t] \times 100,$$

gdzie: a – Polska, b – określony partner lub ich grupa, $\sum \min$ – suma minimalnych odchyleń, t – analizowany okres, Im – import Polski, Ex – eksport Polski.

Maksymalna wartość wskaźnika podobieństwa wynosi 100.

Źródło: dane GUS; obliczenia własne.

Mimo występowania w okresie transformacji wielopłaszczyznowego dystansu ekonomicznego Polski w stosunku do „rdzenia handlowego Europy”, struktura towarowa handlu zagranicznego Polski była determinowana przede wszystkim strukturą obrotów z tymże „rdzeniem”. Tak kształtowała się również struktura, jeśli brać pod uwagę kształtowanie się wskaźników tzw. ujawnionych przewag komparatywnych Polski ogółem oraz obrotów z wybranymi krajami i ich grupami obliczonych zgodnie ze zmodyfikowaną wersją wzoru zaproponowanego swego czasu przez B. Balasę (por. tab. 10)

Tabela 10. Wartość wskaźników ujawnionej przewagi względnej (RCA_i)* w handlu Polski ogółem oraz w handlu Polski z krajami Unii Europejskiej, Niemcami, Rosją i Ukrainą według chłonności czynników wytwórczych w wybranych latach okresu 1993-2002

Rodzaj wyrobów	Polska ogółem		Polska-UE		Polska -Niemcy		Polska -Rosja		Polska -Ukraina	
	1993	2002	1993	2002	1993	2002	1993	2002	1993	2002
Ziemiochłonne										
Roślinne i zwierzęce	-0,16	-0,32	-0,50	-0,50	-0,34	-0,56	2,16	2,73	1,02	1,65
Roślinne nie przetworzone	-1,14	-0,82	-1,29	-0,97	-0,40	-0,14	4,47	4,17	-0,90	-1,68
Roślinne przetworzone	0,34	0,24	0,06	-0,31	-0,26	-0,15	4,74	5,24	0,66	0,84
Zwierzęce nie przetworzone	0,33	0,19	0,62	0,32	0,11	0,21	-1,93	1,36	-3,48	-2,12
Zwierzęce przetworzone	2,01	1,83	1,89	1,47	1,43	2,04	4,53	5,43	4,05	-0,72
Lasochłonne										
- nie przetworzone	3,28	0,94	3,91	2,10	1,09	1,21	-1,07	-3,18	0,99	-5,41
- przetworzone	0,78	0,79	0,89	0,85	3,38	1,30	2,36	4,68	1,12	2,36
Surowcochłonne	-0,15	-0,78	0,98	1,58	2,01	1,19	-5,36	-6,38	-0,62	-2,78
Pracochłonne										
- wymagające pracy prostej	-0,13	0,15	-2,23	-0,94	-1,56	-0,40	5,79	6,96	4,08	2,52
- wymagające pracy złożonej	0,60	0,57	0,55	0,32	0,60	0,20	-0,75	2,75	-1,63	1,95
Kapitałochłonne	0,22	-0,13	0,22	-0,26	0,13	-0,21	-1,06	0,59	0,85	-0,24
Technologicznie intensywne										
- łatwe do imitacji	-1,07	0,03	-1,46	-0,02	-1,39	-0,37	2,10	2,60	0,74	1,87
- trudne do imitacji	-0,85	0,90	-1,31	1,45	-1,74	1,44	1,41	1,49	0,41	1,54
Trudne do sklasyfikowania	-0,21	0,08	-0,44	-0,20	-0,47	-0,25	0,93	2,32	-0,17	0,39

* Obliczono według wzoru:

$$RCA_i = \ln \left[\frac{x_i}{m_i} : \frac{\sum x_i}{\sum m_i} \right],$$

x_i – wartość polskiego eksportu grupy towarowej i do danego kraju lub ich grupy; m_i – wartość polskiego importu grupy towarowej i z danego kraju lub ich grupy. Wartość wskaźnika RCA_i większa od zera świadczy o występowaniu ujawnionej przewagi względnej. W przypadku wskaźników RCA_i mniejszych od zera mamy do czynienia z brakiem tego typu przewagi.

Źródło: dane GUS; obliczenia własne zgodnie z kluczem przedstawionym w [Misala 1992].

W analizowanym okresie Polska wyróżniała się występowaniem tzw. ujawnionych przewag względnych nad krajami otoczenia w zakresie wielu grup wyrobów

(np. różnorodne wyroby ziemiochłonne pochodzenia zwierzęcego, wyroby lasochłonne, wyroby pracochłonne wymagające nakładów pracy złożonej). Zarazem obserwowano w tym okresie wyraźny brak występowania tego typu przewag w zakresie produktów roślinnych oraz wyrobów surowcochłonnych. Sytuacja kształtowała się jednak w sposób zróżnicowany w obrotach ogółem oraz w obrotach z wybranymi krajami (por. tab. 11).

Tabela 11. Współczynniki korelacji* wskaźników ujawnionej przewagi względnej w handlu Polski ogółem oraz w handlu z krajami Unii Europejskiej, w handlu z Niemcami, w handlu z Rosją i w handlu z Ukrainą według chłonności czynników wytwórczych w 1993 i 2002 r.

Rok	Polska-UE	Polska-Niemcy	Polska-Rosja	Polska-Ukraina
1993	0,71	0,55	-0,13	-0,41
2002	0,58	0,39	0,27	0,05

* Wartość współczynnika korelacji mieści się w przedziale $-1, +1$, przy czym wskaźnik o wartości $+1$ oznacza pełną korelację, wskaźnik o wartości -1 zaś – zupełny brak korelacji.

Źródło: dane z tab. 10; obliczenia własne.

Z uwagi na dominującą pozycję krajów członkowskich Unii Europejskiej (z Niemcami na czele) w handlu zagranicznym Polski właśnie struktura ujawnionych przewag względnych oraz ich braku w obrotach z tymi krajami była najbardziej skorelowana z ową strukturą w obrotach ogółem. Na znacznie niższym poziomie kształtowały się współczynniki korelacji odpowiednich struktur w obrotach handlowych Polski z Rosją, a zwłaszcza z Ukrainą; w 1993 r. były one wręcz ujemne. W przeciwieństwie do handlu Polski ogółem i handlu z krajami Unii Europejskiej obroty towarowe z Rosją i Ukrainą wyróżniały się m.in. znaczną ujawnioną przewagą względną Polski w zakresie większości artykułów ziemiochłonnych, pracochłonnych i technologicznie intensywnych, natomiast – co w świetle teorii obfitości zasobów jest zrozumiałe – znacznym brakiem tej przewagi w zakresie wyrobów surowcochłonnych. Rosja i Ukraina wyróżniały się też dysponowaniem ujawnionej przewagi względnej nad Polską w zakresie nie przetworzonych wyrobów lasochłonnych. Odwrotnie kształtowała się sytuacja w obrotach przetworzonymi wyrobami lasochłonnymi, w przypadku których Polska dysponowała również ujawnioną przewagą względną w wymianie handlowej z krajami członkowskimi Unii Europejskiej.

Asymetryczny w dużej mierze układ ujawnionych przewag względnych Polski oraz ich braku na linii Wschód–Zachód dość wyraźnie ewoluuje. W pewnej mierze jest to efektem przechodzenia od typowego międzygałęziowego podziału pracy do podziału pracy o charakterze wewnątrzgałęziowym. Tempo tego procesu jest jednak zróżnicowane i to znowu w wielu różnorodnych przekrojach.

Tabela 12. Wskaźniki intensywności handlu wewnątrzgałęziowego (*IIT*)* w handlu zagranicznym Polski ogółem oraz w handlu z krajami Unii Europejskiej, Rosją i Ukrainą według sekcji PCN w 1993 i 2002 r.

Sekcja	Wyszczególnienie	Obroty									
		ogółem		z UE		z Niemcami		z Rosją		z Ukrainą	
		1993	2002	1993	2002	1993	2002	1993	2002	1993	2002
I	Zwierzęta żywe i produkty pochodzenia zwierzęcego	0,88	0,77	0,74	0,60	0,76	0,40	0,93	0,70	0,58	0,97
II	Produkty pochodzenia roślinnego	0,68	0,83	0,88	0,91	0,96	0,40	0,07	0,08	0,88	0,51
III	Tłuszcze i oleje	0,22	0,19	0,23	0,03	0,39	0,01	0,02	0,01	0,45	0,93
IV	Przetwory spożywcze	0,88	0,97	0,71	0,78	0,88	0,95	0,02	0,02	0,38	0,24
V	Produkty mineralne	0,77	0,57	0,72	0,56	0,32	0,64	0,01	0,00	0,71	0,26
VI	Produkty przemysłu chemicznego	0,58	0,50	0,44	0,35	0,41	0,39	0,74	1,00	0,60	0,74
VII	Tworzywa sztuczne i wyroby	0,50	0,70	0,47	0,59	0,53	0,60	0,76	0,50	0,45	0,13
VIII	Skóry i wyroby	0,99	0,73	0,92	0,83	0,97	0,61	0,86	0,63	0,78	0,92
IX	Drewno i wyroby z drewna	0,22	0,54	0,16	0,44	0,16	0,48	0,37	0,75	0,89	0,04
X	Ścier drzewny, papier, tektura i wyroby	0,41	0,86	0,33	0,68	0,36	0,80	0,33	0,24	0,35	0,80
XI	Materiały włókiennicze i wyroby	0,98	0,88	0,91	0,98	0,90	0,74	0,56	0,17	0,91	0,12
XII	Obuwie, nakrycia głowy	0,76	0,95	0,50	0,94	0,38	0,22	0,07	0,01	0,07	0,02
XIII	Wyroby z kamienia, ceramiczne, szkło	0,92	0,96	0,81	0,82	0,91	0,86	0,39	0,05	0,89	0,10
XIV	Perty, kamienie szlachetne, metale szlachetne i wyroby	0,17	0,46	0,28	0,40	0,20	0,34	0,64	0,19	0,25	0,06
XV	Metale nieszlachetne i wyroby	0,61	0,99	0,70	0,95	0,61	0,95	0,41	0,73	0,47	0,89
XVI	Maszyny i urządzenia, sprzęt elektryczny i elektrotechniczny	0,49	0,79	0,40	0,86	0,47	0,85	0,28	0,23	0,50	0,15
XVII	Sprzęt transportowy	0,83	0,98	0,89	1,00	0,92	0,95	0,44	0,48	0,90	0,04
XVIII	Przyrządy i aparaty optyczne, fotograficzne, pomiarowo-kontrolne	0,21	0,42	0,19	0,45	0,22	0,46	0,66	0,50	0,50	0,10
XIX	Broń i amunicja	0,91	0,34	0,67	0,17	0,46	0,02	0,23	0,00	0,00	0,13
XX	Różne wyroby gotowe – meble, prefabrykaty budynków, zabawki	0,67	0,48	0,59	0,41	0,38	0,27	0,10	0,09	0,19	0,04
XXI	Dzieła sztuki, przedmioty kolekcjonerskie, antyki	1,00	0,97	0,72	0,97	0,69	0,71	0,76	0,42	0,00	0,17
Średnia ważona*		0,33	0,38	0,33	0,38	0,30	0,35	0,15	0,19	0,29	0,14

* Obliczono według wzoru:

$$IIT_i = \frac{x_i + m_i - |x_i - m_i|}{x_i + m_i}$$

gdzie: x_i oraz m_i zgodnie z wyjaśnieniami z tab. 7. Wskaźnik *IIT*_{*i*} waha się w granicach 0-1, jego zaś wartość wskazuje na intensywność handlu wewnątrzgałęziowego.

** Jako wag użyto udziałów poszczególnych grup wyrobów w odpowiednim eksporcie Polski.

Źródło: dane GUS; opracowanie własne.

5. Intensywność i struktura wewnątrzgałęziowego podziału pracy

We współczesnej gospodarce światowej coraz większą rolę odgrywa specjalizacja i wymiana typu wewnątrzgałęziowego (*intra – industry trade* względnie *two – way trade*), której istota sprowadza się do jednoczesnego (równoległego) importu i eksportu przez określony kraj (lub ich grupę) wyrobów oraz ich części składowych pochodzących z tej samej gałęzi w danym okresie, najczęściej w ciągu roku [Misala, Pluciński 2000; Czarny 2002]. Z wymianą tego typu mamy również do czynienia w handlu zagranicznym Polski (por. tab. 12).

W okresie transformacji intensywność handlu wewnątrzgałęziowego w globalnych obrotach Polski kształtowała się na relatywnie niskim poziomie. Obserwowano jednakże pewien jej wzrost. Dotyczyło to zwłaszcza obrotów z krajami członkowskimi Unii Europejskiej, w tym oczywiście z Niemcami. Ze względu na oddziaływanie wielu różnorodnych czynników znacznie niższa była intensywność handlu wewnątrzgałęziowego w obrotach Polski z Rosją i Ukrainą. Decydujące znaczenie miały z tego punktu widzenia czynniki o charakterze strukturalnym (por. tab. 13).

Tabela 13. Współczynniki korelacji* między wskaźnikami intensywności handlu wewnątrzgałęziowego w obrotach Polski ogółem i obrotach z krajami Unii Europejskiej, Niemcami, Rosją i Ukrainą w 1993 i 2002 r.

Rok	Polska–UE	Polska–Niemcy	Polska–Rosja	Polska–Ukraina
1993	0,90	0,75	0,08	0,05
2002	0,94	0,77	0,04	-0,17

* Wyjaśnienia jak w tab. 11.

Źródło: dane GUS; obliczenia własne.

Przy dość wysokim stopniu agregacji danych widoczny jest także asymetryczny układ struktury wewnątrzgałęziowego podziału pracy Polski na linii Wschód–Zachód. Generalnie rzecz biorąc, intensywność wewnątrzgałęziowego podziału pracy między Polską i krajami członkowskimi Unii Europejskiej jest zdecydowanie wyższa w zakresie mniej lub bardziej przetworzonych artykułów przemysłowych, w obrotach zaś Polski z Rosją i Ukrainą w zakresie produktów rolno-spożywczych. Nie może to dziwić, zważywszy chociażby kształtowanie się omówionych wcześniej wskaźników ujawnionej przewagi względnej (por. tab. 10 oraz tab. 14).

Asymetryczny układ struktury między- i wewnątrzgałęziowego podziału pracy Polski na linii Wschód–Zachód jest bezpośrednią przyczyną zróżnicowanej stabilności powiązań handlowych z poszczególnymi krajami i ich grupami. Świadczy o tym kształtowanie się odchyłeń standardowych odpowiednich wskaźników (por. tab. 15).

Tabela 14. Średnie ważone wskaźniki intensywności handlu wewnątrzgałęziowego (*IIT*) oraz handlu międzygałęziowego (*RCA*) w obrotach globalnych Polski oraz w obrotach Polski z krajami Unii Europejskiej, Niemcami, Rosją i Ukrainą w 1993 i 2002 r.*

Wyszczególnienie	Polska									
	ogółem		z UE		z Niemcami		z Rosją		z Ukrainą	
	1993	2002	1993	2002	1993	2002	1993	2002	1993	2002
<i>IIT</i>	0,33	0,37	0,33	0,38	0,30	0,35	0,15	0,19	0,29	0,14
<i>RCA</i>	0,40	-0,41	0,71	0,02	0,88	0,26	2,60	2,40	0,64	1,86

* Jako wag użyto udziałów w eksporcie Polski ogółem oraz odpowiednio do krajów Unii Europejskiej, do Niemiec, Rosji i na Ukrainę – według sekcji PCN.

Źródło: dane GUS; obliczenia własne.

Tabela 15. Średnie zwykłe i odchylenia standardowe* wskaźników intensywności handlu wewnątrzgałęziowego (*IIT*) oraz międzygałęziowego (*RCA*) w obrotach globalnych Polski oraz w obrotach Polski z krajami Unii Europejskiej, Niemcami, Rosją i Ukrainą w 1993 i 2002 r. według sekcji PCN

Wyszczególnienie	Polska									
	ogółem		z UE		z Niemcami		z Rosją		z Ukrainą	
	1993	2002	1993	2002	1993	2002	1993	2002	1993	2002
Średnie zwykłe										
– <i>IIT</i>	0,65	0,71	0,58	0,65	0,57	0,55	0,41	0,32	0,51	0,35
– <i>RCA</i>	0,15	0,01	-0,35	-0,13	0,11	0,12	1,24	2,26	0,11	0,82
Odchylenia standardowe										
– <i>IIT</i>	0,28	0,24	0,25	0,28	0,27	0,29	0,30	0,31	0,30	0,36
– <i>RCA</i>	1,14	0,86	1,62	1,28	1,30	1,23	2,44	3,25	1,95	2,01

* Jedna z miar dyspersji. Im większa jest dyspersja analizowanych wielkości, tym większe są wartości odchylenia standardowego. Odchylenie to równa się zero tylko wtedy, gdy wszystkie spostrzeżenia mają jednakową wartość.

Źródło: dane GUS; obliczenia własne.

W okresie transformacji stopień stabilności między- oraz wewnątrzgałęziowego podziału pracy między Polską i krajami Unii Europejskiej był znacznie niższy między Polską i Rosją oraz między Polską i Ukrainą. Nie było to dziełem przypadku. W wielu różnorodnych ujęciach gospodarka Polski była bardziej zintegrowana z gospodarkami krajów zachodnioeuropejskich niż z gospodarkami wschodnich sąsiadów. Gospodarka Polski nie była zarazem na tyle wydolna, aby pełnić rolę swego rodzaju pomostu między wschodem i zachodem Europy. Wskazano już na niektóre przyczyny stanu rzeczy. Było ich zapewne więcej i można je wykazać tylko w czasie szerszej dyskusji, by potem empirycznie weryfikować.

Literatura

- Monthly Bulletin of Statistics, United Nations, New York, wybrane wydania.
 Mały Rocznik Statystyczny 2003, GUS, Warszawa 2003.
 Rocznik Statystyczny Polski, GUS, Warszawa, wybrane wydania.
 Misala J., *Division of Labour between Poland and Member Countries of the European Communities, Past Experiences and Prospects*, Kiel Working Papers, No. 533, The Kiel Institute of World Economics, Kiel 1992.
 Fisher S., Sahay R., Vegh C.A., *How Far is Eastern Europe from Brussels?*, [w:] H. Siebert (red.), *Quo Vadis Europe*, Mohr Siebeck, Tübingen, 1997.
 Piazzolo D., *The Integration Process between Eastern and Western Europe*”, Kieler Studien nr 310, Springer Verlag, Heidelberg 2001.
 Misala J., *Miejsce i znaczenie Polski w europejskim podziale pracy na przelomie wieków*, SGH, Warszawa 2004 (maszynopis powielony).
 Misala J., Pluciński E., *Handel wewnątrzgałęziowy między Polską a Unią Europejską. Teoria i praktyka*, Elipsa, Warszawa 2000.
 Czarny E., *Teoria i praktyka handlu wewnątrzgałęziowego*, Monografie i Opracowania nr 496, SGH, Warszawa 2002.

INTENSITY AND STRUCTURE OF POLAND PARTICIPATION IN INTERNATIONAL AND EUROPEAN TRADE IN TRANSFORMATION PERIOD

Summary

The article deals with problems of intensity and structure of Poland's participation in the international division of labour during the transformation period. Special attention to the problems of intensity and structure of Poland's participation in the intra european division of labour is given, as well as the main determining factors are discussed. With regard to crucial problems, especially relations between intensities and structures of inter – industry and intra – industry trade are measured and over-viewed. Such an analysis leads to several conclusions, which can be extended during respective discussion.